

USMON AZIM IJODIDA ICHKI DUNYO VA BADIY TASVIR VOSITALARI

Yo'ldoshev Jasur Eshniyazovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatining yirik vakillaridan biri bo'lgan Usmon Azim ijodiga xos bo'lgan falsafiy teranlik, ichki dunyo izlanishlari va badiiy tasvir vositalarining o'ziga xosligi tahlil qilinadi. Jumladan, uning "Bandadan kutmagin erk..." misrasi bilan boshlanuvchi she'ridagi poetik g'oya, metaforik qatlam, va ruhiy-axloqiy kontekst keng yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Usmon Azim zamonaviy o'zbek she'riyati, falsafiy teranlik, ichki dunyo izlanishlari, poetik g'oya, metafora ruhiy-axloqiy kontekst, badiiy tasvir.*

Usmon Azim — o'zbek she'riyatida ichki monolog, falsafiy mulohaza va ruhiy kechinmalarning ohangdor, ammo murakkab tasvirini yaratgan shoir sifatida tanilgan. Uning she'rlari o'zbek mumtoz she'riyatining ramziy uslubini zamonaviylik bilan uyg'unlashtirgan holda, ko'ngilning sirli va noaniq qatlamlarini badiiy tahlil qilishga intiladi. Quyidagi she'r esa shoir ijodining ana shu ruhiy-falsafiy qirralarini yorqin namoyon etuvchi namunadir:

Bandadan kutmagin erk,
Ko'ngilga tush, ko'ngilga -
Ko'ngilga o'zingni ek,
O'zingni aylagin berk -
Dil ichida ko'm gulga.

She'rda ilgari surilgan asosiy fikr - inson erkinligi tashqi omillarda emas, balki o'z ichki dunyosida mujassam degan g'oya atrofida shakllanadi. Shoir "erk" tushunchasini jamiyatdagi siyosiy yoki ijtimoiy ozodlikdan ko'ra chuqurroq - ruhiy ozodlik darajasida talqin etadi. Bu yondashuv tasavvufiy tafakkurga yaqin bo'lib, insonning o'zini anglash, o'z nafsini zabt etish orqali haqiqiy erkinlikka erishish mumkinligini ifodalaydi.

She'rning asosiy badiiy quroli - metaforadir. Masalan: "Ko'ngilga tush" - bu ibora inson o'zining ichki dunyosiga "sho'ng'ishi", ya'ni o'z mohiyatini anglash zarurati sifatida metaforik ma'noda ishlatilgan. "Ko'ngilga o'zingni ek" - bu ibora orqali inson o'zini ko'ngilga "urug'dek" ekib, uni parvarishlashi, o'stirishi lozimligi nazarda tutiladi. Bu o'rinda inson ruhi bilan tabiat o'rtasida poetik parallel yaratilgan.

"Dil ichida ko'm gulga" - bu misrada dil va gul obrazlari uyg'unlashgan. Dil - inson qalbi, gul - go'zallik, poklik, ilohiylik ramzidir. Inson qalbida yashirin go'zallik yashaydi, uni topish uchun ko'milish — ya'ni, dunyoviy shovqindan chekinish kerak. She'rda antiteza - qarama-qarshi tushunchalar orqali g'oyaning kuchaytirilishi kuzatiladi.

"Bandadan kutmagin erk" - "Erkni o'zingdan so'ra" - bu yerda erk manbasi sifatida

tashqi dunyo va ichki “men” qarama-qarshi qo’yilgan. Shoir insonni tashqi omillarga qaram bo’lmasdan, o’z ichki imkoniyatlarini izlashga da’vat etadi.

“Ko’ngilga tush, ko’ngilga” kabi misralarda takror vositasi qo’llanilgan bo’lib, bu she’rning musiqiyligini oshirish bilan birga, ruhiy takroriyat va tafakkur jarayonini ham ifodalaydi. Shoirning bu takror orqali urg’u berayotgan nuqtasi — ko’ngil tushunchasining markaziy ahamiyat kasb etishidir.

She’r hajman qisqa bo’lsa-da, semantik jihatdan nihoyatda zich. Har bir misra mustaqil poetik yuklama kasb etadi. Shoir ortiqcha so’zsiz, ramziy til orqali ontologik haqiqatlar — borliq, erkinlik, o’zlik haqida fikr yuritadi.

Usmon Azimning ushbu she’ri — zamonaviy o’zbek she’riyatida inson ruhiyati, ichki erki va o’zligini anglash yo’lidagi murakkab kechinmalarning badiiy aksidir. She’rda metafora, tashbih, antiteza va takror kabi badiiy vositalar nafislik bilan uyg’unlashtirilgan. Ayniqsa, “erk” tushunchasining ichki mohiyatga yo’naltirilgani, uni jamiyatdan emas, o’zidan izlash g’oyasi — zamonaviy falsafiy lirikada kam uchraydigan teranlikni namoyon etadi. Bu she’r orqali Usmon Azim shaxsiy ozodlikni eng yuksak qadriyat sifatida talqin qiladi va o’quvchini ham shunday tafakkur sari chorlaydi.

Erk istama dunyodan,
Erkni o’zingdan so’ra.
G’aming bo’lsa ziyoda,
Yolvormagin ziyoga —
Yo’lga joningni o’ra.

“Erkni o’zingdan so’ra” — Bu yerda “erk” so’zi tashqi mustaqillik emas, ichki erkinlik, ruhiy ozodlik sifatida talqin etiladi.

– “So’ra” fe’li ham ko’chma ma’noda: ya’ni o’z “men”ing bilan muloqot qil, o’z qalbingga quloq sol.

Erk bu yerda ramziy bir kuch, uni o’z ichidan izlash — metaforik fikr ifodasi.

“Yo’lga joningni o’ra”

– “Jonni yo’lga o’rash” — bu oddiy harakat emas, fidoyilik, butun vujudningni bir maqsadga bag’ishlash degan chuqur ma’nodagi metaforadir.

Yo’l — hayot, taqdir yoki ma’naviy taraqqiyot ramzi, jon — insonning borlig’i.

Ramz — ma’lum bir tushuncha yoki narsa orqali chuqur ma’noni ifodalovchi badiiy vosita.

“Erk” — She’rda “erk” — oddiy ozodlik emas, ma’naviy mustaqillik timsoli sifatida ishlatilgan.

U tashqi siyosiy kontekst emas, ichki dunyoga tegishli tushuncha sifatida ramzlashgan.

“Ziyo”

– “Ziyo” odatda nur, ma’rifat, najot ma’nolarini bildiradi, lekin bu yerda u yolg’on taskin, sun’iy yengillik sifatida qoralgan.

Shoir “ziyo”dan yolvorishni man etadi — bu orqali yolg’on najot umidi ramziy tarzda inkor qilinadi.

– “Yo‘l” bu yerda odatiy harakat emas, balki hayot yo‘li, ilohiy maqsadga yetaklovchi yo‘l sifatida ishlatilgan.

Tasavvufda bu — Haqqa yetishish yo‘li ramzidir.

Antiteza — qarama-qarshi fikrlar orqali ma’no kuchaytiriladi.

“G‘aming bo‘lsa ziyoda, yolvormagin ziyoga”– Bu misralarda g‘am (og‘riq, iztirob) va ziyo (nur, najot) qarama-qarshi qo‘yilgan.

– Shoir: “Agar g‘aming ko‘p bo‘lsa, engil yo‘ldan, sun’iy taskindan najot izlama”, deb, ziddlik orqali ma’naviy mustahkamlik g‘oyasini kuchaytiradi.

4. Emfatik buyruq ohangi (emfatika)

Buyruq ohangi — so‘zga urg‘u berish, undov ohangi orqali g‘oyani kuchaytirish.

“Erk istama”, “So‘ra”, “Yolvormagin”, “O‘ra”– Bu fe‘llar orqali shoir o‘quvchiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri murojaat qilmoqda.

– Bular emfatik (ta’sirchan) buyruqlar bo‘lib, ichki uyg‘onishga chorlovchi kuchli vositalardir. Bu usul orqali she‘r diniy-murshidona ohang kasb etadi, go‘yo pir shogirdiga gapirayotgandek.

Alliteratsiya — bir xil tovushlarning takrorlanishi orqali musiqiylik hosil qilish.

“Yolvormagin ziyoga – yo‘lga joningni o‘ra”– “Y” tovushining takrorlanishi, tovushlar ohangdorligi — bu ichki musiqiylik hosil qiladi.

– Takroriy ohang she‘rni ritmik jihatdan kuchli qiladi.

Usmon Azimning ushbu she‘r bandi o‘zbek she‘riyatidagi badiiy va falsafiy chuqurlikning mukammal uyg‘unligidir. Unda:

Metafora — erk, ziyo, yo‘l obrazlari orqali beriladi;

Ramzlar — inson hayoti va ruhiy kurashini yoritadi;

Antiteza — qarama-qarshiliklar orqali g‘oya teranlashtiriladi;

Emfatik buyruqlar — o‘quvchiga murojaat qilish orqali ta’sirchanlikni oshiradi;

Alliteratsiya va musiqiylik — poetik uslubni boyitadi.

Bu vositalar orqali shoir insonni ichki erkinlik, sabr, fidoyilik va o‘zligini anglash sari chorlaydi. She‘r badiiy jihatdan yuqori saviyada yozilgan bo‘lib, zamonaviy o‘zbek falsafiy lirikasining yorqin namunasi hisoblanadi.

Metafora — tushunchalarni bevosita o‘xshatmasdan, ko‘chma ma’noda ishlatish.

Erk — manzilmas. Erk — yo‘ldir”

Bu ikki satr kuchli metaforik qarashni ifodalaydi.

Erk (ozodlik) odatda maqsad (manzil) sifatida qoraladi, lekin shoir bu tasavvurni rad etib, erkinlikni harakat, izlanish, jarayon — ya’ni yo‘l deb ataydi.

Bu g‘oya orqali shoir ozodlikni qandaydir yakuniy holat emas, balki doimiy izlanish, shakllanish jarayoni deb talqin qiladi.

Bu ontologik metafora, ya’ni borliq haqida chuqur falsafiy mulohaza.

Parallelizm — bir xil sintaktik tuzilishga ega jumlar orqali ritm va ma’no uyg‘unligi hosil qilish.

“Yuru kutgin, yuru kut...”Ikki bor takrorlangan fe‘llar — “yuru” va “kut” — harakat

va sabrni birlashtiradi.

Bu ritmik parallelizm orqali she'rga harakat, umid va ichki kuch hissi beriladi. Harakatda bo'l, lekin sabr bilan — degan g'oya ifodalanadi.

“Kimningdir yo'li o'ngdir, / Kimningdir yo'li so'ldir” Bu ikki misrada qarama-qarshi yo'nalishlar (o'ng va so'l) orqali insonlar hayot yo'lining turlichaligi ifodalanadi. Bu orqali shoir insonlar o'z yo'llari bilan boradi, sen ular bilan o'zingni solishtirib, g'ashlanma degan g'oyani ilgari suradi.

Bu antiteza bilan birga insoniy bag'rikenglik va ruhiy sabr targ'ib qilinadi.

4. Buyruq ohangi (emfatika) Buyruq yoki da'vat shaklidagi gaplar orqali fikrning kuchi oshiriladi.

“G'ashlanma, dilni ko'ndir, o'zingni mahkam tut” Bu buyruq shakllari ruhiy tarbiya, mustahkamlik, sabr, xotirjamlik va iymonli yurak g'oyalarini targ'ib etadi. Shoir o'quvchini o'z holini qabul qilishga, dilini boshqarishga va ichki mustahkamlikka chaqirmoqda.

5. Tashbeh (o'xshatish) — ko'rinmas, lekin ichki Garchi aniq “dek”, “kabidir” shakllari yo'q bo'lsa-da, yo'l obrazi orqali hayot — yo'lga, erk — yo'lga o'xshatilgan. Bu yashirin tashbeh (implitsit tashbeh) sifatida talqin qilinadi: Hayot — yo'l, erk — harakat, yo'l yurish — yashash degan mazmunlar ustma-ust joylashgan.

Usmon Azimning bu bandi badiiy tasvir vositalari orqali insonni quyidagilarga chorlaydi: Metafora orqali erk, yo'l, adolat kabi mavhum tushunchalarni aniqlashtiradi. Simvolizm yordamida Tangrining mo'l ravishi, olis yo'l, xolislik — hayotdagi yuksak tushunchalar sifatida talqin etiladi. Emfatik buyruq vositasi orqali o'quvchini rahm-shafqatli, mehribon, tahammulga yo'g'rilgan bo'lishga da'vat etadi. Antitezaviylik bilan Tangri va inson o'rtasidagi maqom farqi, lekin bir-biriga kerakligi yoritiladi.

Bu she'rda adolatli qarash, insonparvarlik, sabrli kuzatuvchanlik va kamolot sari yo'l markaziy g'oya sifatida gavdalanadi. Bunday mazmunlar esa Usmon Azim she'riyatini tasavvufiy lirikaning zamonaviy talqini sifatida qadrlashga asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azim Usmon. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2010.
2. Yo'ldoshev A. She'riyatda badiiy tafakkur. — Toshkent: Fan, 2005.
3. Karimov O. O'zbek adabiyoti nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 1996.
4. <https://tafakkur.net/erk-haqida-she'rlar/usmon-azim.uz>